

Kan den historiske Viden om vore Stednavnes Oprindelse have praktisk Betydning for Landmændene?

Af Fr. Hjort.

De videnskabelige Undersøgelser og Forskninger i vort Land er ofte og paa mange Omraader kommet det praktiske Liv og Arbejde til Hjælp. Paa samme Maade er det ikke udelukket, at det Arbejde, vore historiske Samfund udretter, ogsaa kan komme det praktiske Liv til Nytte.

Ingen vil nu nægte, at Teorien om de landøkonomiske Problemer, som de i den nyere Tid er blevne docerede gennem Landbohøjskolen og de mange Landboskoler rundt om i vort Land, har haft og endnu har en mægtig Betydning for det praktiske Landbrugs store og heldige Udvikling gennem de sidste Par Menneskealdre.

Et lille Bidrag i samme gode Retning mener jeg, Landmændene i vore Dage kan have af at følge og forstaa det Arbejde, som den historiske Forskning i den nyere Tid har udrettet ved Undersøgelsen og Granskningen af vore gamle *Stednavnes* Oprindelse og Udbredelse.

Det gælder jo om at være vaagen og dygtiggøre sig, hver i sin Gerning, baade for, om det er muligt, at undgaa Modgang og Bekymringer, ligesom ogsaa, dersom man alligevel kommer ind i Besværligheder, da paa lempeligste Maade atter at komme ud derfra.

Den ulykkelige, store Krise, som alle Landbrugere her hjemme alt nu i længere Tid har kæmpet med, er i det væsentligste forarsaget af de meget stærkt faldende Priser paa Landbrugets Produkter, der atter i nogen Maade er foranlediget af Kriser i de Lande, vi sælger til. Men naar Krisen her hjemme er gaaet saa dybt, som den er, og har faaet saa stor Udbredelse, som den har,

saa kan man ikke nægte, at en meget stor Del af Landmændene i nogen Maade ogsaa selv har nogen Skyld i Kalamiteterne.

Jeg ser bort fra, at mange har købt deres Ejendomme for dyrt, naar Talen er om Brug paa længere Sigt; dog var det maa-ske ikke for dyrt i det Øjeblik, Handelen afsluttedes. Men naar mange Køb af Landejendomme baade før og efter Krigen, før, under og efter Højkonjunkturerne, er sket til for høj Pris, saa ligger det i overmaade mange Tilfælde deri, at en meget stor Procentdel af de købende Landmænd lider af en manglende Evne til paa betryggende Maade at kunne bedømme en Landejendom til dens virkelige Værdi som *Brugsejendom*. Jeg tænker her ikke paa de Ejendomme, som af en eller anden Grund særlig egner sig for „*Handel og Vandel*“, men Ejendomme, som man tænker paa at beholde for Køberen og hans Efterslægt gennem Generationer. For saadanne Ejendomme har det ikke alene overmaade meget at sige, hvilken Kultur Jorden befinder sig i i Øjeblikket, men det betyder ogsaa meget, hvilke Betingelser der er tilstede for, at Kulturarbejdet, der nu og senere udføres, med noget Haab kan ventes at ville lykkes og bære Frugt. En Hovedbetingelse for, at dette kan ske inden for en rimelig Tidsfrist og uden altfor store Udgifter og meget Arbejde, vil være at søge i Jordbundsforholdene. Navnlig har det stor Betydning at vide, om Undergrunden er Ler, Sand eller Tørv m. v., og endnu større Betydning har det at vide, hvor dybt et Lag af Muld (gl. Kulturland, formuldede Planterester) der ligger ovenpaa den raa Jord. — Det vil, især for store og udstrakte Arealers Vedkommende, ofte være baade besværligt og meget bekosteligt at faa disse Forhold betryggende undersøgt, — og det tager Tid.

Her paa dette Punkt er det, jeg mener, at Historien i nogen Maade kan komme den unge og uerfarne Landmand til Hjælp med Oplysninger, der vil lette ham Bedømmelsen og Undersøgelsen af den paagældende Landejendom.

Sagen er nemlig den, som iøvrigt ligger lige for, at jo længere en Landejendom har været dyrket paa kulturmæssig Maade, desto dybere bliver Muldlaget, og dermed des rigere bliver Jorden paa tilgængelige og letopløselige Plantenæringsstoffer, hvilket betinger de store Afgrøder. — I nogen Maade kan vel disse Plante-næringsstoffer tilføres Jorden ad kunstig Vej, ved Gødskning med Stald- og Kunstgødning, men det koster baade Penge og Arbejde.

Heraf følger, at jo dybere Muldlaget er, desto værdifuldere og formaalstjenligere vil Landejendommen være under iøvrigt lige Forhold til andre Sider.

Det har taget umaadelig lang Tid under Fortidens primitive Landbrug at faa dannet et nogenlunde tilfredsstillende Muldlag. Det gaar meget raskere nu under de fremskredne Kulturformer og Driftssystemer. Men ikke desto mindre finder vi dog endnu i vore Dage Jorder, som man véd har været drevne i flere Hundrede Aar, men hvor der desuagtet kun er meget lidt Muld, endog maaske saa lidt, at Muldlaget slet ikke kan maales, men man maa nøjes med at betegne det paa den Maade, at man siger, at Plovfuren (Plovfurens Dybde) er „*muldblandet*“; og dersom Mulden, der findes i Plovfurens Dybde, kun udgør en lille Procentdel af hele Massen, betegner man det ved at sige om Jorden, at den er „*bar*“.

Af disse forskellige Oplysninger vil man i nogen Maade kunne slutte sig til, om man kan vente, at Jorden vil kunne give 5 à 10 Fold, eller om man maaske endogsaa kan haabe paa indtil 20, ja 30 Fold!

Hvor skal man nu paa Forhaand kunne vide, om der paa en ukendt Egn findes mere eller mindre „*bar*“ Jord, eller om der muligvis er Grund til at vente et ret betydeligt og udbredt Muldlag? — Det sidste vil man have et begrundet Haab om at finde, hvis Jorderne har været beboet og dyrket fra de ældste Tider, flere Tusinder af Aar. Derimod vil man sjældent eller aldrig finde videre Mulddybde i Egne, hvor Jorden først sent op i Tiden er taget i Brug af Landmænd, saaledes som det bl. a. er Tilfældet i alle Skovegne.

Hvorvidt Ejendommen rettest bør henregnes til den ene eller anden Kategori, vil ofte være vanskeligt at afgøre for den uerfarne og paa Egnen ukendte Landmand. Til Hjælp ved Bedømmelsen af disse Forhold vil man ofte kunne finde et let og udmærket Hjælpemiddel i vore gamle *Stednavne*, i Navnene paa vore Landsbyer, Gaarde og Huse m. v. — Sagen er, at Videnskaben gennem lange Undersøgelser er kommen til det Resultat, at man gennem de forskellige Tidsperioder har brugt særlige Navneformer, som i det væsentlige hører den paagældende Periode til, og som væsentlig adskiller sig fra den paafølgende, der atter er ulig den nyere Tid og saaledes fremdeles.

De ældste Stednavne her hjemme, som ogsaa i nogle af vore Nabolande, har Endelsen —*inge* (Eks. Veringe, Veflinge). Man véd ikke rigtig, hvad disse Navne betyder; Videnskaben er ikke helt enig derom; men Byer med disse Navne er meget gamle, maaske op til 6 à 8000 Aar!

Betydelig yngre er Bynavne med Endelsen —*lev* (Eks. Haarslev, Balslev), der antages at have sin Oprindelse fra Tiden før Begyndelsen af Folkevandringstiden (altsaa før Kristi Fødsel), hvilket vil sige, at de er mindst 2 à 3000 Aar gl. Jevnaldrende med disse Byer mener man at være Stednavne med Endelsen —*løse* (Eks. Stenløse, Barløse).

Noget yngre end de her nævnte, men dog sikkert omkring 1500 à 2000 Aar, skulde saa følge Stednavne med Endelsen —*sted* og —*stad* (Eks. Søllested, Langsted, Ørsted) og —*um* (Eks. Dalum, Sanderum, Hæsum).

Op imod den historiske Tid, men dog forud for Vikingetiden, fremstaar der en meget talrig Samling af Stednavne, nemlig de, der har Endelsen —*by* (Eks. Aaby, Broby) og —*tofte* (Eks. Flens- tofte, Vedtofte). Disse Byer her hjemme, véd man, er ældre end Vikingetiden; thi da de Danske erobrede England og Nord-Frankrig og slog sig ned her i Byer, gav de disse Steder Navne, som endte paa —*by* og —*tofte*, og derfor maa man antage, at de var vant til at benytte disse Navne i deres Fædreland. Og disse gamle Navne i England og Nordfrankrig eksisterer endnu den Dag i Dag — som Minder om de gl. „Normanner“. Imedens vi er ved Omtalen af Navne med Endelsen —*by*, skal det dog bemærkes, at der ogsaa inden for den Klasse kan findes helt nye Lokaliteter, som vi kender det fra vor egen Tid i de den Dag i Dag opstaaende Byer omkring de fleste Jernbanestationer, der oftest ender paa den eller den —*Stationsby*. Endvidere kan man ogsaa midt inde i en gammel Skovegn ofte finde Stednavne med Endelsen —*by*, saaledes f. Eks. i Vissenbjerg Sogn, hvor vi træffer paa „Skovsby“, og i Ubberud Sogn, hvor „Radby“ ligger. — Dette hænger sammen med, at disse Stednavne har en Naturlokalitet til Ophav, og at det oprindelige Navn godt kan staa alene og antagelig først senere hen, naar Indbyggerne er bleven flere, har faaet Endelsen —*by* hæftet til; ligesom man ofte ser, at denne Endelse igen kan falde bort, som vi bl. a. træffer det i „Næsby“ i Sandager Sogn, der nu i vore Dage som Regel alene benævnes

„Næs“; og det samme er Tilfældet med „Haare“ i Tanderup Sogn, som tidligere hed „Haarby“ o. s. v. Saadanne Ting maa nærmere overvejes og undersøges.

Langt yngre end de her omtalte gamle Stednavne er de Byer med Endelsen —*rup*, —*torp*, —*ager*, —*mark*, —*bølle*, —*holt*, —*rød*, —*brænde*, o. s. v. De fleste af disse Navne har i sig nogen Forbindelse med Skov og hentyder derfor til, at de er opstaaede ved Rydning af gammel Skov. De fleste af de her sidst nævnte Stednavne er næppe meget over 1000 Aar gamle, flere af dem sikkert betydelig yngre. Derfor kan man ikke vente i Almindelighed at finde noget videre dybt Muldrag i Jordlaget, der omgiver disse Byer. Som Regel vil man derimod have mest Udsigt til at finde mere eller mindre „bar“ Jord. — Derimod har man Grund til at tro, at der i og omkring de gamle Byer, som man véd er ældre end Vikingetiden, kan findes et ret betydeligt Muldrag, stundom helt op til baade en og to Alen. Men ligesom man endnu ofte finder nyere Stednavne som nære Naboer til de gamle By-Navne, saaledes kan vi ogsaa endnu i vore Dage finde „bar Jord“ ret nær opad de gamle Byer.

Dette hænger sammen med, at man i gamle Dage kun dyrkede meget smaa Arealer, det meste fik Lov at ligge hen til Græs og Skov, som først langt op i Tiderne efterhaanden er bleven opdyrket, hvorfor Plovfuren endnu kun er naaet til at blive blandet med mere eller mindre Muld, hvilket især er Tilfældet i de til de gamle Byer hørende „Udlodder“ og „Udmarker“.

Ved nu at tænke lidt nærmere over disse Forhold vil man forstaa, at et vist Maal af Kendskab hertil ikke vil være uden Betydning, naar man køber sig en Landejendom, som man tænker paa at dyrke og med sin Familie leve af.

For „Historisk Samfund“s Medlemmer vil det sikkert have nogen Interesse at betragte det her medfølgende Kort over en Del af Fyn. Ved at se nøjere efter vil man finde det ejendommelige Forhold, at store Dele af det indre af Fyn først meget sent er blevet befolket og beboet og dermed opdyrket, hvilket Stednavnene noksom aabenbarer for os. Dersom vi nu tænker os kommende nordøstfra og paa Vej hen imod *Harritslev* Syd for Bogense og følger den paa Kortet fuldt optrukne røde Streg og gaar imod Sydøst og stadig følger Stregen, vil man finde, at vi hele Tiden, lige til vi naar helt rundt til Baaring i Vest, stadig

vil finde en Mængde *gamle Stednavne* paa vor venstre Haand, medens vi paa den højre Side kun finder udelukkende yngre og helt *unge Stednavne*, der noksom fortæller os, at der her har ligget en mægtig stor Skov, som først er bleven ryddet og delvis opdyrket i den historiske Tid. — Gaar vi nu et Stykke ind i denne gamle Urskov og f. Eks. begynder ved *Elvedgaard* og følger den *rødstiplede* Linie syd om Glamsbjerg og helt rundt, til vi atter fra Vest naar *Elvedgaard*, saa vil vi have indkredset et meget stort Areal, hvor Skoven endnu i nogen Maade behersker hele Egnen, og alle Stednavne, uden Undtagelse, som vi her støder paa indenfor Kredsen, er af de aller yngste, ligesom al Jorden er mere eller mindre „bar“.

Ved nærmere Eftersyn vil man finde, at alle Kirkebyerne, ligesom skyer og flyer fra denne store Urskov, thi selv om store Dele af en halv Snes Sogne har det meste, undertiden op til $\frac{9}{10}$ af deres Areal liggende inde i Skoven, saa ligger Kirkebyerne længst muligt i den yderste Ende af Sognet, *borte fra* den store Skov.¹⁾

Kun et eneste Sogn, det største af alle fynske Sogne, nemlig *Vissenbjerg*, ligger helt inde i den store Skov, med sin Kirke midt i det runde Sogn, der ved sin Form og Beliggenhed helt adskiller sig fra alle andre af Egnens Sogne, som er mer eller mindre langtrukne. —

Der ligger lige uden om Vissenbjerg Sogn 6 Kirker, betegnet paa Kortet med hver et $\times$, men de er alle helt nye — højst ca. 60 Aar gamle, byggede for at raade Bod paa de før nævnte uheldige Forhold, at Sognekirkerne ligger i den yderste Spids af Sognet.

Denne mægtige Storskov, som har strakt sig fra Odense til Gelsted og fra Bogense til Vemminge og Køng, har i Datiden været en mægtig Gene for Forbindelsen mellem Landsdelene, navnlig naar henses til de primitive Samfærdselsmidler. — Paa den Tid

¹⁾ Landets store Skove var oprindelig Kongens (eller Kronens), men ifølge Saxo solgte Svend Tveskæg Skovene for at skaffe sig en Løse-sum til Udkøbelse af sit Fangenskab, og Skovene købtes da af private Familier i Jylland og saaledes sagtens ogsaa her paa Fyn, der som Regel betragtedes som hørende sammen med Jylland. — Lignende Beretning bekræftedes ogsaa af Svend Aagesen. Øst for Store Bælt gjorde andre Regler sig gældende angaaende Ejendomsretten til de store Skove.

var Vandet ingen Hindring for Trafikken, tværtimod, dette var netop Oldtidsfolkernes rette Element. Derimod skyede man de store Skove, mosede og bakkede Landskaber, hvor det var saa besværligt at komme frem ad de daarlige Veje, man da havde, og med daarlige Vogne. Men særlig de store Skove nærrede man Respekt for, efter som disse som Regel kun var befolket med Stimænd og Røvere.²⁾ Dette var Anledningen til, at man kaldte den her omhandlede Skov for „*Røverskoven*“, af hvilken der endnu er en saaledes betegnet Rest tilbage midt i Vissenbjerg Sogn (paa Kortet betegnet med en rød O). Disse Røverbander, som huserede i de store Skove, blev stadig forøgede og fornyede ved Tilgang fra Landets forskellige Domstole, der henviste Forbryderne enten til Søen eller til de store Skove, der var den Tids Straffeanstalter.³⁾ Det var selvfølgelig meget ubehageligt for de Rejsende paa den Tid, om de var nødt til at lægge Vejen gennem denne store Skov, hvor man var udsat for at blive udplyndret og lemlæstet eller maaske slaaet helt til døde af Røverbanderne (hvorom der paa Egnen lever mange Fortællinger). Derfor undgik de Rejsende, som kom østfra og skulde over Odense til Jylland, mest muligt Skoven. Dette kunde ske ved at lægge Vejen over *Bellinge*, *Verninge* og *Køng* (Kjøvinge) til *Asnæs*, eller der hvor Assens nu ligger, og saa derfra til Søen naa over til Sønderjylland.

Men skulde man til Nørrejylland, var denne Vej for lang, hvorfor man da hellere tog fra *Næsbyhoved* over *Broby* og *Vigerslev* til *Elvedgaard*, der vel laa lidt inde i den store Skov, men dog paa det smalleste Sted, og her var tillige et „*Hospit*“, et Herberg, hvor der var nogenlunde sikkert, ligesom de Rejsende herfra kunde blive lodset videre ad *Indslev* og *Roerslev* til Overfartsstedet ved *Middelfart* eller *Strib*. — Senere hen i Tiden blev der ogsaa et Overfartssted ved *Føns* — „*Fønsføre*“, hvorfra en mere lige Linie blev forsøgt brudt igennem den store Skov ved *Rug-*

2) Man ved fra det gamle *Gildevæsen*, at naar en Gildebroder havde begaaet Drab eller anden svær Brøde, da sørgede Gildesbrødrene for at skaffe ham af Vejen for at undgaa Straf og medgav ham da paa Flugten enten en Baad til Flugt ad Søvejen eller en Hest til sit Ridt til de store Skove, hvor han sammen med andre var godt gemt!

3) Allerede i *St. Knuds Gildeskraa* omtales saavel Skovrøvere som Sø-røvere, og paa Kong Nielses Tid klages der over Røvere og Stimænd, der foruroliger Landets Indre.

gaard; og endnu senere lagde man Vejen endnu sydligere, om trent der, hvor den endnu gaar, over *Vissenbjerg*.

Ad denne sidste nye Vej var det, at Kong *Knud den Hellige* rejste, da han 1086 paa sit Tilbagetog fra Jylland blev forfulgt af de oprørske Jyder. Skønt han udhvilede sig ved „*St. Knuds Sten*“ i *Vissenbjerg Sogn*, hvor han ventede paa nye Ægtvogne fra det østlige Fyn, fik han dog her et Forspring for de forfølgende Jyder, der vel endnu ikke kendte denne nye Vej og derfor tog den gamle og længere Vej om ad *Ruggaard*, hvorfor de først indhentede Kongen i Odense, hvor de som bekendt dræbte ham i *St. Albani Kirke* foran Alteret.

Skønt vi ikke har noget direkte Bevis herfor, saa synes dog alt at tyde paa, at det først er i Tidsrummet omkring *Knud den Hellige*, at det indre af den store *Røverskov*, *Egnen*, som paa *Kortet* er vist indenfor den rødstiplede Linie, er begyndt at blive bebygget, ryddet og opdyrket af et Kulturfolk.

Man har ment, at den oprindelige „*Bøllebefolkning*“, *Røverne*, har sat sig et varigt Minde i den usædvanlig store Mængde af Stednavne her, der ender paa —*bølle*; og denne Antagelse kan ogsaa se slaaende nok ud. Men det er dog ganske sikkert alligevel en helt forkert Opfattelse. Langt snarere har et andet Forlydende noget paa sig; dette siger, at et nyt, stort Befolknings-Kontingent (maaske noget i Lighed med de mange Statshusmænd, som i vore Dage tager Herregaardsjorderne i Besiddelse), kom sejlene op ad *Baagaa*, det nuværende *Brændeaa*, fra et Land (sagtens *Langeland*), hvor man var vant til at give nye Beboelser den Slags Navne, som endte paa —*bølle*. Dette lyder jo ret sandsynligt, saa meget mere, som Endelsen —*bølle* altid er hæftet til et Personnavn og kommer af —*bol*, der betegner den *Bopæl*, hvor den paagældende Person bosatte sig, som først tog Stedet og dets nærmeste Omraade i Besiddelse; og denne Mands Navn er da endnu bevaret i det første Ord i Bynavnet!

Hvorom al Ting er, saa er det enestaaende i Danmark, at et Sogn som *Vissenbjerg* har ikke mindre end 7 Byer med Endelsen —*bølle*, nemlig *Andebølle*, *Assenbølle*, *Gadsbølle*, *Grethebølle* (*Grøftebjerg*), *Damsbølle*, *Magtenbølle* og *Skallebølle*; hertil kommer flere af lignende Art i de omliggende Sogne.

De fleste Landmænd véd, at Jorderne ude paa *Sletten*, i *Vendsherred* og paa begge Sider af *Odense Aa*, hvor de gamle Byer

Arbog for Odense og Assens Amt 1932

findes, er gode og meget frugtbare. Men Anelse om, at Jorderne er mindre gode paa Egnen i og omkring Vissenbjerg Sogn, der udelukkende har nyere Bebyggelser. Men ikke desto mindre ser man Gang paa Gang det Særsyn, at de ledende Mænd, som takserer og vurderer Ejendommene til Ejendoms- og Grundskyld, dog endnu ikke er naaet videre i Forstaaelse af disse Forhold, end at de fremdeles i vore Dage gennemgaaende takserer og vurderer disse Egnes yderst forskellige Jorder omtrent lige højt, skønt de selvfølgelig burde vide, at naar man gennemgaaende paa de muldrige og gamle Kulturjorder høster omkring 20 à 25 Fold, saa kan man paa de sent opdyrkede „bare Jorder“ kun opnaa 10 à 12 Fold; hertil kommer, at det koster langt mere af Gødning, Arbejde og Penge at opnaa de smaa Fold paa de „bare“ Egne end de store Fold paa de gode, muldrige Jorder; saa burde selvfølgelig Vurderingen og Skyld-sætningen have en tilsvarende Forskel.

Men naar Landmændene og deres Tillidsmænd ikke engang selv er klare over denne Meningsløshed, end mindre gør det mindste for at rette en saa frygtelig grov Uretfærdighed, saa kan man ikke forlange, at de andre Samfundsklasser skal kunne forstaa Landbrugernes uheldige økonomiske Stilling, endsige at de skulde gøre noget for at raade Bod derpaa.
